

Sve katastrofe Jablaničkog jezera

10 February 2017

Jablaničko jezero, nastalo gradnjom visoke brane na Neretvi za potrebe HE Jablanica, ovih dana našlo se u središtu domaće medijske pažnje. Razlog je drastično pražnjenje nivoa vodne akumulacije (jezera) koje se vršilo posljednjih mjeseci, a koje je kulminiralo krajem januara. Nivo akumulacije je spusteo bukvalno na kotu tehničkog minimuma, što je tokom skoro mjesec dana uzrokovalo nezapamćeno smanjenje zapremine ovog prilično velikog jezera, koje je dugo 30-ak kilometara i duboko 80 metara.

Trenutno se bez stručnih podataka i analize može samo laički nagađati šta se desilo, te šta se dalje dešavati sa mnogim ribljim populacijama koje su se silom prilika povukle u taj "beživotni" ostatak jezera; šta se desilo sa raznim akvatičnim organizmima, koji su hrana ribama i drugim vrstama, a sada su ostali na suhom dnu jezera; odnosno, na koncu, šta se desilo sa cijelim ekosistemom jezera koji se kao takav stvarao od 1955. godine, kada je ova hidroelektrana puštena u pogon i kada je Neretva prestala da teče na dijelu toka od Konjica do Jablanice. Postoji mnogo pitanja u vezi posljedica ove katastrofe, ali je glavno pitanje ipak okrenuto ka uzroku.

Nepovoljna hidrologija v.s. ljudski faktor

Prilično je očigledno da klimatske promjene, odnosno njihove posljedice, nisu samo "medijska vijest", nego te promjene i njihove posljedice svi lično doživljavamo. Klimatske promjene se naročito ogledaju u promjeni hidroloških prilika, a što su dosad itekako osjetili i u Elektroprivredi BiH (EP BiH), javnoj kompaniji koja je vlasnik i upravitelj HE Jablanica, između ostalog. Stoga i čudi ponašanje uprave EP BiH koja očito ne prepoznaje problem klimatskih promjena, niti poduzima vidljive mjere prilagođavanja proizvodnje prema novim hidrološkim uslovima, iako isti veoma dobro utiče na njihove proizvodne kapacitete. A primjer koji to zorno pokazuje jeste upravo slučaj Jablaničkog jezera.

Ipak, prije svega treba reći da je HE Jablanica planirana i građena kao tzv. regulacijska, akumulacijska elektrana koja predviđa veoma sezonsko osciliranje nivoa akumulacije, ali i manje oscilacije na dnevnom nivou. To sa jedne strane omogućava veoma fleksibilnost elektrane i energetskog sistema, ali ima za posledicu drastično osciliranje nivoa akumulacije (do 35 metara). Primjerice, gotovo svake godine u zimskim mjesecima akumulacija je obično djelimično ispražnjena nekih 5 - 7 kilometara nizvodno od kote uspora (gornji nivo pune akumulacije) koja se nalazi u Konjicu. Nekog određenog ili uniformnog pravila o režimu upravljanja akumulacijom praktično nema. Režim upravljanja je direktno u vezi sa hidrološkom situacijom sa jedne strane, te sa druge potrebama za isporuku energije elektro-energetskom sistemu. Ono što se može zaključiti nakon dvadeset godina lične opservacije (o.a.) jeste da su se sezonske oscilacije tokom ovog perioda značajno uvećavale (sve niži nivoi), kao što se povećavalo i trajanje tih zimskih sušnih razdoblja.

Uzrok i(li) posljedice

Vratimo se malo na sam katastrofalni događaj i ono što mu je prethodilo. Dakle, HE Jablanica počela je prošle godine spuštati nivo akumulacije relativno rano da bi krajem godine dosegla iznimno nizak nivo koji se gotovo spustio do tzv. "granične vrijednosti", minimalnog nivoa koji je propisan vodnim aktima i iznosi 245,00 m.n.m.. Prema riječima direktora elektrane Jablanica "spuštanje nivoa se nastavilo tokom januara i pred kraj mjeseca palo daleko ispod "granične vrijednosti", odnosno na 238,66 m.n.m.. Naravno, direktor je podsjetio javnost na protekli period suše i hladnoće, kao glavne razloge za nastavak proizvodnje energije u uslovima ispod propisane "granične vrijednosti" pri tome ne navodeći koga i na šta tačno obavezuju takvi uslovi proizvodnje. Naveli su iz kompanije i da su poštovali obavezni propisani minimum ispuštanja vode iz akumulacije (40 m³/s) nizvodno, ali su naveli i da je prosječni dotok za januar bio 85 m³/s, čime su sami sebe demantirali o potrebi pražnjenja akumulacije zbog obaveze ispuštanja propisanog minimuma (40 m³/s). Jasno se vidi da je dotok u januaru bio duplo veći od propisane obaveze ispuštanja minimuma nizvodno. Stoga se nameće pitanje zašto je bilo potrebno nastaviti sa punom proizvodnjom skoro mjesec dana ispod graničnih vrijednosti nivoa akumulacije i time svjesno dovesti u opasnost cijeli ekosistem. Zar se nije mogao napraviti mali ustupak prirodi (od koje ova elektrana toliko zavisi) u vidu smanjenja proizvodnje i ujedno održavanja nekog prihvatljivijeg ekološkog nivoa akumulacije. Medijski navodi koji dolaze iz rukovodstva kompanije o prinuđenosti na ovakvo "granično" poslovanje elektrane jednostavno u praksi ne drže vodu. Prije svega, HE Jablanica pri svojoj maksimalnoj proizvodnji (puna akumulacija, puni protok) ne učestvuje u cijelom elektro-energetskom (EE) sistemu EP BiH niti sa deset posto, pa se može reći da je proizvodnja ove HE pri minimalnim uslovima gotovo zanemariva, naravno, posmatrana u globalnoj slici pomenutog sistema. Drugim riječima, sigurnost isporuke el. energije domaćim kupcima, na šta se pozivaju čelnici EP BiH, nije uopće uvjetovana proizvodnjom el. energije iz HE Jablanica, veoma se lako može obezbijediti iz drugih izvora, uglavnom termoelektrana.

Međutim, činjenica da BiH (FBiH i RS) izvozi godišnje između 20 i 30 % proizvedene el. energije daje ovoj priči našim prepoznatljivim "balkanski" mek. Javna je tajna, potvrđena nizom insajderskih izjava iz same EP BiH, da se početkom januara cijena el. energije izuzetno povećala (140 € po MWh). Kompanija je, shodno svojoj poslovnoj politici, usmjerila "viškovu" el. energije na tržište, i ispraznila akumulaciju HE Jablanica ispod "granične vrijednosti". Posljedice ovako proizvedenih megavata, u vidu neprocjenjive štete koja je nanijeta flori i fauni, kao i općenito mješovitima, nisu uračunate u onu gore

pomenutu cijenu. Cijenu, koja je višestruko veća od one koju je naplatila EP BiH za "svoje" megavat sate. Nažalost, stvarna cijena ovakvih megavata, sa uračunatim eksternalijama u vidu energetske negativnih posljedica, kao i obično, bila je fakturisana lokalnoj zajednici.

Katastrofa koja je kulminirala nakon 60 godina

Prva ekološka i sociološka katastrofa ovog područja nastupila je gradnjom HE Jablanica i potapanjem najplodnije doline današnje općine Konjic. Uz mizernu naknadu za potopljeno imanje prisilno je iseljeno preko 5.000 mještana koji su naseljavali dolinu Neretve u naseljima Ostrožac, Lisičići, Ribari i dr. Potapanjem gradišta Ostrožac – koji je pored poljoprivrede imao veoma razvijenu trgovinsku i transportnu mrežu između voćarskih proizvoda iz doline Neretvice koji su išli prema Mostaru i dalje na jug – ostalo je odsječeno od civilizacije (i centra općine) cijelo područje Neretvice sa oko 10.000 mještana. Time je počela stagnacija i raseljavanje tog kraja koje ni do danas nije prestalo. Obećanja, koja su davana prilikom presjecanja crvene vrpce na svečanom otvorenju, ostala su samo šarena laža. Mostovi, brodice, ceste i rasvjeta obalom cijelog novog jezera – bila su samo neka od silnih obećanja iz tog doba. Stvarnost je bila mnogo drugačija; prve sijalice zasvijetlile su u dolini Neretvice tek sredinom sedamdesetih, ali ne iz sredstava elektroprivrede nego iz tzv. općinskog samodoprinosu. Identično je bilo i sa gradnjom (visećeg) mosta u Ostrožcu, a koji je bio jedini automobilski prelaz mještana desne obale sve do prije par godina i gradnje pravog mosta koji je konačno finansirala EP BiH, a na insistiranje lokalne zajednice.

HE Jablanica i okolinska dozvola

Ipak, sve silne žrtve koje su prošle mještani ovog kraja, bile su sitne u poređenju sa činjenicom da je ova prva velika elektrana poslijeratne Jugoslavije bila pokretač općenarodnog državnog projekta "elektrifikacije i industrijalizacije" zemlje. Stoga je i razumljivo da nekih ekoloških aspekata nije ni moglo biti prilikom planiranja, građenja i upravljanja elektranom. Danas, 60 godina kasnije, kada savremeni ekološki standardi nalažu odgovornije ponašanje i strožije regulative, imamo primjer Jablaničkog jezera gdje se primjenjuju zastarjeli režimi rada koji u svojoj funkciji nemaju nikakvu drugu ulogu sem energetske. Danas, kada se hidroelektrane u svijetu ne grade ukoliko ne ispunjavaju više funkcija (energija, navodnjavanje, regulisanje optimalnih proticaja, turizam, sport, rekreacija, uzgoj ribe i dr.), žalosno djeluje činjenica da "naša" elektroprivreda djeluje isključivo profitno, bez ikakvog obzira na druge eventualne namjene i koristi koje se mogu ostvariti pametnim završetkom akumulacijom. Sve pozitivne stvari, ako se i dese, budu rezultat čiste slučajnosti. Nažalost, ove negativne stvari mnogo su čestice.

Ovdje dolazimo do apsurdnog koji ovu priču čini još čudnijom. Naime, javnost (osim stručnjaci) povremeno je upoznata sa pojmom okolinske (ekološke) dozvole iako se često može u medijima naići na vijest o nekoj mini HE koja ima (ili nema) okolinsku dozvolu itd. Ono koji su malo upućeniji znaju da je od 2003. godine stupio na snagu propis koji svim eventualnim devastatorima okoline nalaže da prođu kroz proceduru ishodovanja okolinske dozvole, te u slučaju pozitivnog ishoda imaju obavezno da nakon svakih 5 godina javno revidiraju ishodovanje dozvole. Fascinantno djeluje činjenica da jedna HE Jablanica nema zakonski obavezu i transparentnu okolinsku dozvolu. U vremenima kada svaka mala HE, autoput, kamenolom, benzinska pumpa itd. moraju da ishoduju dozvolu da bi uopće počeli sa gradnjom, takvi propisi se ne tiču velike EP BiH. Ipak, najgore od svega je da se ne tiču ni federalnog Ministarstva okoliša i turizma, niti njihovog Sektora za okolinske dozvole koji su najodgovorniji za ova pitanja. Znakovito je da u ovom medijskom metežu u vezi jablaničke katastrofe nije istupila u javnosti ministrica Edita Đapo, s obzirom da ista obično ne propušta priliku za javno eksponiranje. Možda ministrica nije uopće znala za dimenzije ovog problema (niti da je ovo uopće problem), ali sada kada se valjda konačno upoznala sa problematikom trebala bi konkretno djelovati. Na primjer, na iniciranje blagovremenog osnivanja nezavisne stručne Komisije u okviru Ministarstva, a koja bi promptno započela sa radom. Jer, "nezavisne" komisije koje primjerice osniva trenutno EP BiH, i čiji članovi su plaćeni direktno od EP BiH, ne mogu se tretirati kao relevantne jer su u klasičnom sukobu interesa. Stoga je EP BiH požurila da osnuje svoju "nezavisnu" Komisiju za istraživanje slučaja, a čiji članovi Komisije su davali u medije zaključke istoga dana kada su prvi put posjetili mjesto događaja. Žalosno od EP BiH, ali još gore; žalosnije od istaknutih biologa sa Prirodno-matematičkog fakulteta. I tako će naš veliki privredni gigant nastaviti sa neodgovornim ponašanjem prema lokalnim ljudima i ostatku prirode, baš kao što su i navikli proteklih 60-ak godina, a naša ministarstva će nastaviti da revnosno traže od malih investitora masu dozvola, koje za naš gigant očito ne važe. A možda je ovo sve u sklopu Reformske agende na kojima vlast tako intenzivno radi.